

Gezinsvorming en onderwijskansen. De verblijfsduur van Turkse en Marokkaanse ouders in Nederland en taal- en rekenvaardigheid van hun kinderen

G. Driessen¹

Samenvatting

Driekwart van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland haalt hun huwelijks-partner rechtstreeks uit het herkomstland. De Nederlandse overheid maakt zich hierover zorgen, omdat zij verwacht dat deze huwelijks-migratie het integratieproces belemmert. Zij is niet alleen bang voor de negatieve consequenties voor de integratie van de partner - die geen Nederlands spreekt en niet bekend is met de Nederlandse samenleving - maar als gevolg daarvan ook voor de onderwijs- en maatschappelijke kansen van hun kinderen. In het onderhavige artikel wordt dit laatste op indirecte wijze getoetst. Er wordt gebruikgemaakt van gegevens uit het PRIMA-cohort-onderzoek. De steekproef omvat 3100 Turkse en Marokkaanse kinderen uit groep 2 van het basisonderwijs, en hun ouders. Het verschil in verblijfsduur tussen de vader en moeder wordt gezien als een indicator van huwelijks-migratie. De resultaten laten zien dat er geen relatie is tussen het verschil in verblijfsduur van de ouders en de taal- en rekenvaardigheid van hun kinderen. Implicaties van deze bevinding worden bediscussieerd.

1 Probleemstelling

Na “9/11” en de opkomst van de Lijst Pim Fortuyn zijn de eisen die door de Nederlandse regering aan (potentiële) immigranten worden gesteld, flink aangescherpt. In het strategisch akkoord voor het kabinet CDA/LPF/VVD (2002) wordt voor iedereen een volwaardige deelname aan de samenleving bepleit, met reële kansen op ontplooiing en ongeacht zijn of haar afkomst. Om dat te bereiken, is het nodig minder migranten toe te laten voor wie een achterstandssituatie dreigt. Tegelijkertijd dienen de integratie-omstandigheden te wijzigen. Dit vereist onder meer een restrictief vreemdelingen-

beleid. Van personen die zich in Nederland willen vestigen, verwacht het kabinet dat zij zich inspinnen om ten minste die kennis en vaardigheden te verwerven die nodig zijn om aan het maatschappelijk verkeer deel te nemen. Noodzakelijk zijn een voldoende beheersing van de Nederlandse taal, inzicht in de Nederlandse samenleving, en kennis en vaardigheden om in het eigen levensonderhoud te voorzien. Het feit dat driekwart van de Turkse en Marokkaanse jongeren een partner uit Turkije, respectievelijk Marokko laat overkomen (Hooghiemstra, 2003) baart het kabinet zorgen. Ten gevolge van deze “huwelijksmigratie” (ook wel: “gezinsvormende migratie” of “importhuwelijken”) wordt het integratieproces immers steeds opnieuw op nul gezet. Om dit tegen te gaan, dient de minimumleeftijd voor gezinsvorming te worden verhoogd van 18 naar 21 jaar en de inkomenseis te worden gesteld op 130% van het wettelijke minimumloon. Tevens wordt de maximumleeftijd voor gezinshereniging aan voorwaarden gekoppeld en verlaagd. In het hoofdlijnenakkoord voor het kabinet CDA/VVD/D66 (2003) wordt opnieuw het leren van het Nederlands centraal gesteld. Een voorwaarde voor toelating is dat eerst (op eigen kosten) in eigen land Nederlands op basisoniveau wordt geleerd. Om gezinsvorming te combineren met een geslaagde integratie, worden - binnen de grenzen van internationale verdragen - eisen gesteld, zoals een leeftijdsgrens van 21 jaar en een inkomenseis van 120% (zie ook Boutachekourt, Franssen, Kasem, & Trouw, 2003).

Huwelijksmigratie wordt door het kabinet dus als een probleem opgevat. Omdat de nieuwe partner geen Nederlands spreekt en de Nederlandse samenleving niet kent, vreest men dat de achterstandspositie daarmee van generatie op generatie wordt doorgegeven. De partners van driekwart van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders zullen immers nog een begin moeten maken met hun inte-

gratieproces. Volgens D66-leider Dittrich (2003) vormt dit niet alleen een groot probleem voor henzelf, maar evenzeer voor hun kinderen. Zij worden immers opgevoed door (ten minste) één ouder die in Nederland de weg niet kent en Turks of Marokkaans blijft spreken (zie ook Smit & Driessen, 2002); een achterstand die door het kind op school nauwelijks kan worden goedgemaakt (vgl. WRR, 2001).

Aan deze opvattingen liggen verschillende veronderstellingen ten grondslag, namelijk dat er een (rechtlijnige) relatie is tussen de verblijfsduur en integratie van allochtone ouders, en dat er vervolgens nog een relatie is met de onderwijs- en maatschappelijke kansen van hun kinderen. Een extra dimensie daarbij vormt het verschil in verblijfsduur tussen beide partners.

De eerste veronderstelling is recentelijk onderzocht door Driessen (2002) en Driessen, Doesborgh, Ledoux, Van der Veen en Vergeer (2003), die integratie operationaliseerden in termen van arbeids-, godsdienstige, politieke, maatschappelijke, sociale en culturele participatie. Uit hun analyses bleek dat er weliswaar grote verschillen zijn tussen autochtone en allochtone ouders in de mate van participatie, maar dat die niet te maken hebben met verschillen in verblijfsduur van de allochtonen. Dagevos (2001) heeft ook enkele aspecten van integratie onderzocht; een daarvan betreft de beheersing en het gebruik van het Nederlands door allochtone volwassenen. Hij constateert dat er verschillen zijn tussen Turken en Marokkanen, waarbij Marokkanen hoger scoren, en bovendien tussen Marokkaanse mannen en vrouwen, waarbij de vrouwen hoger scoren.² In zijn algemeenheid blijken Turken, vergeleken met Marokkanen, iets hoger te scoren op sociale en culturele integratie. Verblijfsduur heeft Dagevos geoperationaliseerd in termen van migratietype, ofwel generatie (eerste, tussen-, tweede). Hij onderscheidt in dit verband ook gezinsvormers: personen behorende tot de eerste generatie die in het kader van gezinsvormende migratie naar Nederland zijn gekomen. De scores op sociale en culturele integratie en op beheersing Nederlands van de gezinsvormers lijken het meest op die van de eerste genera-

tie en wijken sterk af van die van de tweede generatie.³

Wat betreft de tweede veronderstelling is vaker de relatie tussen de verblijfsduur van de ouders en taalvaardigheid Nederlands van hun kinderen onderzocht. Zo analyseerden Verhoeven en Narain (1996) de taalvaardigheid van Turkse, Antilliaanse en Marokkaanse kleuters en kwamen met betrekking tot de verblijfsduur van de vaders tot correlaties van respectievelijk 0.02, 0.20 en 0.10; voor de moeders ging het om correlaties van 0.27, 0.09 en 0.13. Driessen (1994) onderzocht een latere fase in de schoolloopbaan, namelijk het voortgezet onderwijs. Hij vond een zwakke samenhang tussen de verblijfsduur van de moeders en de taalprestaties van hun kinderen in leerjaar 1 ($r = .22$) en een nog zwakkere samenhang met de taalprestaties in leerjaar 3 ($r = .12$). De samenhangen met de verblijfsduur van de vaders waren niet relevant ($r = .04$; $r = .09$). Uit de betreffende onderzoeken volgt overigens dat het belangrijk is ook rekening te houden met de opleiding van de ouders.

Onderzoek naar de gevolgen van huwelijksmigratie voor de schoolprestaties van kinderen is niet beschikbaar. In dit artikel wordt daartoe een aanzet gegeven. Dat gebeurt op basis van gegevens uit het zogenaamde PRIMA-cohortonderzoek. De betreffende databestanden bevatten informatie over enkele relevante kenmerken, namelijk de verblijfsduur van Turkse en Marokkaanse ouders, hun opleiding, hun beheersing van het Nederlands, en de taal- en rekenvaardigheid van hun kinderen. In PRIMA is niet bekend of een van de partners in het kader van een huwelijk naar Nederland is geïmmigreerd. Daarvoor in de plaats kan wel worden nagegaan in hoeverre er sprake is van een verschil in verblijfsduur tussen de vader en moeder. Dit geeft dus een benadering van de problematiek rond huwelijksmigratie, zij het dat er een gedifferentieerder beeld ontstaat doordat niet gewerkt wordt met een dichotome variabele (al dan niet in het kader van het huwelijk naar Nederland geïmmigreerd), maar een ordinale variabele (een gradueel verschil in verblijfsduur tussen vaders en moeders). De centrale vraag die dit artikel probeert te beantwoorden, luidt of het voor

de taal- en rekenvaardigheid van Turkse en Marokkaanse kinderen iets uitmaakt of er verschillen zijn in verblijfsduur van hun vader en moeder.

Hierna wordt eerst ingegaan op de steekproef en de variabelen die worden gebruikt om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Daarna volgen de feitelijke analysesresultaten. Het artikel wordt afgesloten met enkele conclusies.

2 Steekproef en variabelen

2.1 Steekproef

Er is gebruikgemaakt van informatie uit drie PRIMA-cohorten, namelijk uit 1996/1997, 1998/1999 en 2000/2001. PRIMA is een grootschalig, landelijk cohortonderzoek onder basisscholen waarbij sinds het schooljaar 1994/1995 tweejaarlijks gegevens worden verzameld bij directeuren, leerkrachten, leerlingen en ouders.⁴ Bij het onderzoek zijn steeds circa 600 scholen en 60000 leerlingen uit de groepen 2, 4, 6 en 8 betrokken. De kern van de gegevens betreft de input wat betreft de achtergronden van de leerlingen, de onderwijscondities en het onderwijsproces, en de output in termen van de cognitieve en niet-cognitieve competenties van de leerlingen (Driessen, Van Langen, Portengen, & Vierke, 1998; Driessen, Van Langen, & Vierke, 2000, 2002).

Voor een deel worden bij elke PRIMA-meting dezelfde gegevens verzameld, voor een deel komen steeds nieuwe thema's aan de orde. Voor het onderhavige artikel zijn enkele variabelen geselecteerd die in alle drie de cohorten op identieke wijze zijn gemeten. Om die reden konden de drie cohorten bij elkaar worden gevoegd. Binnen de aldus gevormde steekproef is een selectie gemaakt van leerlingen waarvan beide ouders in Turkije, dan wel Marokko zijn geboren. Op die manier resteerde een bestand met 1826 Turkse en 1305 Marokkaanse leerlingen.

2.2 Variabelen

De gegevens voor dit artikel zijn verzameld met behulp van een vragenlijst voor ouders van kinderen in groep 2, en met twee toetsen die bij die kinderen zijn afgenomen.

Ouderkenmerken

Uit de oudervragenlijst komen de volgende kenmerken, die steeds voor zowel de moeder als de vader afzonderlijk beschikbaar zijn.

- *Geboorteland*: Turkije, Marokko.
- *Verblijfsduur*: In de vragenlijst zijn vijf categorieën onderscheiden, namelijk 5-9 jaar, 10-14 jaar, 15-19 jaar, 20-24 jaar, 25 jaar en langer. Terwille van de presentatie zijn deze omgezet naar het midden van elke categorie, dus 7, 12, 17, 22 en 27 jaar. Vervolgens is een nieuwe variabele geconstrueerd die een indicatie geeft van het verschil in verblijfsduur tussen vader en moeder. Deze maat varieert van -20 tot +20. De score -20 wil zeggen dat de moeder circa 20 jaar langer in Nederland verblijft dan de vader; bij +20 is de vader 20 jaar langer in Nederland. De score 0 betekent dat beiden even lang in Nederland verblijven.
- *Opleiding*: 1 = maximaal lager onderwijs, 2 = lbo, 3 = mavo, leerjaar 1-3 havo/vwo, 4 = mbo, 5 = leerjaar 4-6 havo/vwo, 6 = hbo/w.o.
- *Beheersing Nederlands*: De gemiddelde score op een zelfbeoordeling wat betreft het verstaan, spreken, lezen en schrijven, met als waarden: 1 = niet of zeer slecht, 2 = slecht, 3 = redelijk, 4 = goed, en 5 = zeer goed ($\alpha = .97$ moeder; $\alpha = .96$ vader).⁵

Leerlingprestaties

De prestaties van de leerlingen zijn gemeten met twee Cito-toetsen, namelijk Begrippen en Ordenen (Verhoeven, 1993; Van Kuyk, 1992). Binnen PRIMA worden de toetsresultaten opgevat als indicatoren van het niveau voorbereidend lezen en rekenen, respectievelijk de taal- en rekenvaardigheid. De Begrippentoets telt 60 multiple-choice-items ($K-R 20 = .96$); de Ordenentoets heeft 42 multiple-choice items ($K-R 20 = .90$). Terwille van een eenvormige presentatie zijn de toetsscores uitgedrukt in het percentage goed gemaakte items.

3 Resultaten

3.1 Verschillen tussen Turken en Marokkanen

De steekproef omvat Turkse en Marokkaanse

Tabel 1

Ouderkenmerken en leerlingprestaties naar etnische groep (gemiddelden (M), standaarddeviaties (SD), totale samenhang (η))

	M			SD	η
	Turken	Marokkanen	Totaal		
Opleiding					
Vader	2.6	2.1	2.4	1.5	.18
Moeder	2.1	1.7	1.9	1.3	.17
Beheersing Nederlands					
Vader	3.6	3.5	3.6	.8	.02
Moeder	3.2	3.0	3.1	1.0	.06
Verblijfsduur					
Vader	16.3	18.0	17.0	6.6	.13
Moeder	15.0	15.0	15.0	6.5	.00
Vader-Moeder	1.3	3.0	2.0	10.0	.08
Prestaties					
Taal	64.1	68.3	65.9	16.1	.13
Rekenen	58.9	59.8	59.3	17.1	.03

leerlingen. Allereerst is gekeken of er verschillen zijn tussen deze twee groepen op de ouderkenmerken en leerlingprestaties. In Tabel 1 staan de gemiddelden voor beide allochtone groepen afzonderlijk en voor de steekproef als geheel. Bovendien geeft de tabel de standaarddeviaties (SD) en de nominaal-metrische samenhang (η) tussen kenmerk en etnische groep. Met betrekking tot de interpretatie van de sterkte van samenhangen of effectgroottes kan verwezen worden naar Cohen (1975) volgens wie een coëfficiënt van 0.10 op een 'small', van 0.30 op een 'medium' en van 0.50 op een 'large' effect duidt (zie ook Tabachnick & Fidell, 2001).

Uit Tabel 1 kan het volgende worden opgemaakt. Wat opleiding betreft zitten de vaders met een gemiddelde score van 2.4 tussen lbo (= 2) en mavo (= 3) in. Moeders zitten met een score van 1.9 net onder lbo-niveau. Turkse ouders scoren daarbij relevant hoger dan Marokkaanse ouders. Voor zowel de Turkse vaders als moeders geldt dat ze ongeveer een half opleidingsniveau hoger zitten; een verschil dat neerkomt op een η van circa 0.18. De beheersing van de Nederlandse taal ligt gemiddeld tussen *redelijk* (= 3) en *goed* (= 4) in, maar vaders schatten hun beheersing een half niveau hoger in dan moeders. Er zijn in dat opzicht slechts geringe verschillen tussen Turkse en Marokkaanse ouders; de η bedraagt maximaal 0.06. Vaders verblijven ge-

middeld 17 jaar in Nederland; moeders zijn iets korter hier, namelijk 15 jaar. Er is alleen een verschil tussen de verblijfsduur van de vaders: Turkse vaders verblijven gemiddeld bijna twee jaar langer in Nederland dan Marokkaanse vaders ($\eta = .13$). Er is ook een verschil in de verblijfsduur van vaders en moeders van twee jaar. Bij Marokkaanse ouders is dit verschil echter groter dan bij Turkse ouders, namelijk 3 versus 1.3 jaar. Ten slotte de prestaties: gemiddeld is 66% van de taal- en 59% van de rekenopgaven goed gemaakt. Voor rekenen is er nauwelijks een verschil tussen Turkse en Marokkaanse kinderen. Voor taal is er wel een verschil ter grootte van ruim 4 procentpunten, wat neerkomt op een kwart standaarddeviatie, ofwel 2.5 toetsopgaven.

In Tabel 1 zijn de ouder- en leerlingkenmerken uitgesplitst naar Turken en Marokkanen. Tabel 2 geeft een nadere specificatie, waarbij de verblijfsduur wordt gerelateerd aan de opleiding en taalbeheersing van de ouders. In die tabel is de opleiding en de beheersing van het Nederlands van de vader gerelateerd aan de verblijfsduur van de vader, en de opleiding en beheersing Nederlands van de moeder aan de verblijfsduur van de moeder. De samenhangen worden op twee manieren gepresenteerd, namelijk de totale samenhangen uitgedrukt in de al eerder genoemde nominaal-metrische coëfficiënt η , en

Tabel 2

Opleiding en beheersing Nederlands naar verblijfsduur ouders naar etnische groep (gemiddelden (M), totale samenhangen (η) en lineaire samenhangen (r))

Verblijfsduur	M					η	r
	7 jaar	12 jaar	17 jaar	22 jaar	27 jaar		
Turken							
Opleiding							
Vader	2.8	2.6	2.6	2.6	2.5	.07	-.06
Moeder	2.2	2.0	2.0	2.1	2.3	.08	.01
Beheersing Nederlands							
Vader	3.0	3.2	3.7	4.0	4.2	.51	.50
Moeder	2.6	2.8	3.2	3.7	4.2	.54	.53
Marokkanen							
Opleiding							
Vader	2.7	2.5	1.9	1.8	1.8	.23	-.20
Moeder	1.7	1.6	1.4	1.7	2.5	.20	.07
Beheersing Nederlands							
Vader	3.3	3.3	3.7	3.8	3.5	.24	.14
Moeder	2.5	2.8	3.1	3.5	4.0	.39	.39

de lineaire samenhangen uitgedrukt in de correlatiecoëfficiënt r . Het verschil tussen beide coëfficiënten geeft aan in hoeverre er sprake is van niet-lineaire samenhangen.

In Tabel 2 leveren de beide samenhangscoëfficiënten en de richting van r (positief, dan wel negatief) de interessantste informatie op. Als het gaat om de opleiding van de *Turkse* ouders wordt duidelijk dat er slechts een zeer zwakke samenhang is met hun verblijfsduur. Opvallend daarbij is dat de samenhang voor de vaders negatief is; met $r = -0.06$ is die echter verder niet relevant. Met betrekking tot het beheersingsniveau Nederlands is er voor de Turkse ouders wel een sterke samenhang ($r \geq .50$), die bovendien geheel lineair en voor beide ouders ongeveer even sterk is. Met andere woorden: naarmate Turkse ouders langer in Nederland verblijven, ligt hun niveau Nederlands hoger. Dit lijkt misschien een open deur, maar geheel vanzelfsprekend is het toch ook weer niet. Immers, juist van migranten die al langere tijd in Nederland verblijven (de "oudkomers") is bekend dat zij vaak slecht Nederlands spreken (de "krompraters"). Een reden die daarvoor wordt gegeven, is dat er destijds nog niet zulke uitgebreide voorzieningen waren op het gebied van Nederlands als Tweede Taal (NT2), dan wel dat zij er geen gebruik van hebben gemaakt, omdat ze moesten werken, op retour-

migratie waren gericht of omdat er wachtlijsten waren (vgl. Emmelot, Van Schooten, Timman, Verhallen, & Verhallen, 2001; Tweede Kamer, 2003). Overigens dient bedacht te worden dat het hier om een specifieke leeftijdscategorie van ouders gaat, namelijk ouders met kinderen van gemiddeld ongeveer zes jaar oud.

Wat betreft de opleiding van de *Marokkaanse* ouders blijkt dat er voor zowel de vaders als moeders sprake is van enige samenhang met verblijfsduur, die echter alleen voor de vaders bijna geheel lineair is. Evenals bij de Turkse vaders is deze samenhang negatief: Marokkaanse vaders die korter in Nederland verblijven, hebben een hogere opleiding, en die hebben ze (zeer waarschijnlijk) in Marokko gevolgd. Zoals al opgemerkt, is de samenhang voor de Marokkaanse moeders niet lineair; de moeders die het langst in Nederland verblijven, scoren met een score van 2.5 (tussen lbo en mavo in) qua opleiding fors hoger dan alle andere verblijfscategorieën. De samenhang tussen de verblijfsduur van Marokkaanse ouders met hun beheersing van de Nederlandse taal is beduidend minder sterk dan die voor de Turkse ouders. Daarnaast verschilt die samenhang nog tussen de vaders en moeders. Een en ander betekent dat voor de Marokkaanse moeders geldt dat naarmate zij langer in Nederland verblijven,

hun taalvaardigheid beter is. De categorie moeders die het langst in Nederland verblijft, beoordeelt hun niveau als *goed* (= 4). Voor de Marokkaanse vaders is die samenhang lang niet zo sterk en niet lineair. Voor de vaders die gemiddeld 27 jaar in Nederland verblijven, houdt dit in dat zij hun beheersing van het Nederlands lager inschatten dan de vaders die 17 en 22 jaar in Nederland zijn.

Aanvullend op de samenhangen tussen enerzijds verblijfsduur en anderzijds opleiding en beheersing Nederlands zijn ook de samenhangen tussen opleiding en beheersing Nederlands geanalyseerd. Daaruit bleek dat er voor de Turkse vaders een middelmatige relatie is ($\eta = .32$; $r = .24$). Voor de Turkse moeders is er een iets sterkere samenhang ($\eta = .34$; $r = .30$). Voor de Marokkaanse vaders is de samenhang nog weer sterker ($\eta = .39$; $r = .31$) en voor de Marokkaanse moeders het sterkst ($\eta = .54$; $r = .44$). Hoewel de samenhangen dus niet perfect lineair zijn, is er toch een duidelijke trend dat naarmate het onderwijsniveau van de ouders hoger ligt, ook het niveau Nederlands stijgt.

3.2 Ouderkenmerken en leerlingprestaties

In een volgende stap in de analyses is nagegaan welke samenhangen er bestaan tussen elk van de ouderkenmerken en de taal- en rekenprestaties. In Tabel 3 staan wederom de totale samenhangen (η) en de lineaire samenhangen (r) weergegeven. Daarnaast bevat de tabel de interacties (η_i) tussen de achtergrondkenmerken en de etnische herkomst

(Turks, dan wel Marokkaans). Deze interacties geven aan of de samenhangen tussen de achtergrondkenmerken en prestaties eventueel verschillen voor Turken en Marokkanen. In Tabel 3 wordt nog niet ingegaan op de samenhangen met de in dit artikel centrale variabele, het verschil in verblijfsduur tussen vader en moeder; daar wordt in Tabel 4 aandacht aan besteed.

De interactiecoëfficiënten in Tabel 3 maken allereerst duidelijk dat de samenhangen niet verschillen voor Turken en Marokkanen.⁶ Ook de overige samenhangen in de tabel zijn niet sterk.⁷ Bij een ondergrens van minimaal 0.10 zijn er voor zowel taal als rekenen slechts twee relevante samenhangen. Voor de taalprestaties van de kinderen blijkt de verblijfsduur van hun moeder en van hun vader in lichte mate van belang. Bovendien is de samenhang voor de moeders nagenoeg lineair: naarmate de moeders langer in Nederland verblijven, is de taalvaardigheid van hun kinderen beter. Concreet bedraagt het verschil in taalscore tussen kinderen van moeders die het langst en moeders die het kortst hier zijn zes procentpunten, wat neerkomt op ruim 3.5 toetsopgaven. Voor de rekenprestaties is de verblijfsduur van de moeder eveneens enigszins van belang, en ook hier hangen beide kenmerken bijna lineair samen. Hier is het maximale verschil vier procentpunten, ofwel bijna twee toetsopgaven. Voor de rekenprestaties is verder ook nog de taalbeheersing van de moeder in geringe mate van belang, waarbij moet worden opgemerkt dat deze samenhang niet geheel lineair is.

Tabel 3

Samenhangen tussen ouderkenmerken en leerlingprestaties (totale samenhangen (η), lineaire samenhangen (r), en interacties met etnische herkomst (η_i))

	Taal			Rekenen		
	η	r	η_i	η	r	η_i
Opleiding vader	.06	.02	.02	.05	.04	.04
Opleiding moeder	.04	.03	.10	.02	.02	.08
Beheersing Nederlands vader	.09	-.01	.04	.08	-.01	.03
Beheersing Nederlands moeder	.09	.06	.02	.11	.05	.01
Verblijfsduur vader	.10	.03	.02	.07	.00	.02
Verblijfsduur moeder	.12	.11	.04	.10	.08	.04

Tabel 4

Verskil in verblijfsduur tussen vader en moeder en leerlingprestaties (gemiddelden (%), totale samenhangen (η) en interacties met etnische groep (η_i))

Verskil in verblijfsduur	Taal	Rekenen
Moeder 20 jaar > vader	67	59
Moeder 15 jaar > vader	67	62
Moeder 10 jaar > vader	66	60
Moeder 5 jaar > vader	67	61
Moeder = vader	67	59
Vader 5 jaar > moeder	66	59
Vader 10 jaar > moeder	64	58
Vader 15 jaar > moeder	65	60
Vader 20 jaar > moeder	65	58
η	.06	.08
η_i	.03	.05

In Tabel 4 staat het verschil in verblijfsduur tussen vader en moeder centraal. De tabel bevat de gemiddelde taal- en rekenvaardigheid per verschilcategorïe. Tevens staan onder in de tabel de η -coëfficiënten voor de totale samenhang en de interactie met etnische groep.

De gegevens in Tabel 4 maken duidelijk dat er slechts geringe verschillen zijn tussen de categorieën. Voor taal is het maximale verschil drie procentpunten en voor rekenen vier procentpunten. Dat er nauwelijks verschil is, blijkt ook uit de lage η -coëfficiënten. Uit de nog lagere interactie η 's kan worden afgeleid dat de samenhangen ook niet verschillen voor de Turkse en Marokkaanse groep.⁸

Op basis van de resultaten in Tabel 3 en Tabel 4 kan eigenlijk al geconcludeerd worden dat er hooguit sprake is van een zwakke samenhang tussen elk van de ouderkenmerken en leerlingprestaties. Dit geeft een indicatie dat suppressor-effecten daarom niet verwacht hoeven te worden. Desondanks zijn afsluitend nog enkele variantieanalyses uitgevoerd waarbij de verschillende ouderkenmerken tegelijk zijn opgenomen. De centrale vraag was of verblijfsduur, en dan in het bijzonder verschillen in verblijfsduur tussen vaders en moeders, van belang zijn bij de verklaring van verschillen in taal- en rekenvaardigheid van hun kinderen, nadat rekening is

gehouden met de etniciteit, opleiding en beheersing Nederlands van de ouders. Er zijn zes analyses uitgevoerd, drie voor de taal- en drie voor de rekenvaardigheid. Successievelijk zijn eerst etniciteit, opleiding vader, opleiding moeder, taalbeheersing vader, en taalbeheersing moeder ingevoerd. Als laatste is respectievelijk verblijfsduur moeder, verblijfsduur vader, en verschil in verblijfsduur vader en moeder ingevoerd. In alle gevallen bleek dat er een significant verschil was tussen de taal- en rekenvaardigheid van Turkse en Marokkaanse kinderen (vgl. Tabel 1). Ook bleek dat vervolgens opleiding en taalbeheersing vader en moeder niet meer significant waren. De verblijfsduur van de vader en van de moeder was daarna nog wel significant ($p < .001$). Voor de taalvaardigheid werd echter niet meer dan 1.2, respectievelijk 1.3% van de variantie verklaard; voor rekenen was dat met 0.4, respectievelijk 0.7% nog minder. De analyses lieten ook zien dat het voor het verschil in taalvaardigheid tussen de kinderen van de langst en kortst in Nederland verblijvende moeders niet uitmaakt of er rekening wordt gehouden met de overige kenmerken of niet. Ofwel, in beide gevallen gaat het om een verschil van ruim 3.5 toetsopgave. Het verschil in verblijfsduur tussen vaders en moeders, ten slotte, het aspect dat in dit artikel centraal staat, was noch voor de taalvaardigheid, noch voor rekenvaardigheid significant ($p = .313$; $p = .060$).

4 Conclusies

Huwelijksmigratie, het fenomeen waarbij in Nederland wonende allochtonen hun partner rechtstreeks uit het herkomstland laten komen, wordt door de regering als een probleem beschouwd. Doordat deze partners als nieuwe migranten niet bekend zijn met de Nederlandse taal en cultuur, moet steeds opnieuw een begin worden gemaakt met het integratieproces. Verondersteld wordt dat dit ook nadelig uitpakt voor de onderwijs- en maatschappelijke kansen van hun eventuele kinderen, omdat die worden opgevoed door (ten minste) een ouder die niet geïntegreerd is in de Nederlandse samenleving.

In dit artikel is deze laatste veronderstel-

ling op indirecte wijze getoetst, waarbij het verschil in verblijfsduur tussen de vader en moeder wordt opgevat als een indicator van huwelijksmigratie. Er is nagegaan wat de relatie is tussen enerzijds de verblijfsduur van de vader en moeder en verschillen daarin, en anderzijds de taal- en rekenvaardigheid van hun kinderen. Er is gebruikgemaakt van gegevens van ruim 3100 Turkse en Marokkaanse kinderen uit het PRIMA-cohort.

De analysesresultaten laten zien dat er hooguit zwakke verbanden (maximaal .12) zijn tussen de verblijfsduur van elk van de ouders en de taal- en rekenvaardigheid van de kinderen. De verblijfsduur van de moeder verklaart met 1.4% nog het meeste van de variantie in de taalvaardigheid; het verschil tussen lang en kort in Nederland verblijvende moeders bedraagt zes procentpunten, ofwel ruim 3.5 toetsopgave. Dat verschil blijft bestaan, ook nadat rekening is gehouden met de opleiding en beheersing Nederlands van de moeder. Verschillen in verblijfsduur tussen vader en moeder, ofwel de indicator voor huwelijksmigratie, blijken echter in het geheel niet van belang.

Wat betekent dit nu in relatie tot de in de inleiding geformuleerde probleemstelling. In ieder geval lijkt het niet gunstig voor de taalvaardigheid van een Turks of Marokkaans kind als zijn of haar moeder pas op latere leeftijd naar Nederland komt. Dat huwelijksmigratie sec ongunstig is voor de onderwijsprestaties van hun kinderen is voornamelijk echter niet aangetoond.

Bij deze conclusie kunnen enkele opmerkingen worden geplaatst. Op de eerste plaats gaat het hier om een indirecte wijze van toetsing; we weten niet echt of er sprake is van huwelijksmigratie, maar baseren dat op het verschil in verblijfsduur tussen vaders en moeders. Ook kan worden opgemerkt dat verblijfsduur op een wat grove wijze is geoperationaliseerd, namelijk via categorieën die steeds een periode van vijf jaar beslaan. Vooral de hoogste categorie *25 jaar of langer* is interessant, omdat huwelijksleeftijd ouder plus leeftijd leerling groep 2 een leeftijdsverschil veronderstelt van rond de 25 jaar. Mogelijk dat een fijnere indeling, bijvoorbeeld het exacte aantal jaren dat ouders in Nederland wonen, iets andere inzichten geeft.

Verder kan worden aangetekend dat de onderzochte kinderen gemiddeld ongeveer zes jaar oud waren, wat inhoudt dat hun moeders (resp. vaders) waarschijnlijk al zeven jaar in Nederland verbleven en de kans hebben gehad gedurende die periode te integreren. Uit de gegevens met betrekking tot de opleiding en beheersing van de Nederlandse taal door de ouders blijkt dat het opleidingsniveau van de recent gearriveerde vaders wat hoger ligt dan dat van de langer in Nederland verblijvende vaders. Het niveau Nederlands ligt echter lager. Mogelijk wordt de lagere beheersing van het Nederlands door de Turken en Marokkanen met een kortere verblijfsduur gecompenseerd door hun hogere opleiding. Dat er geen of slechts geringe effecten zijn van verblijfsduur en verschillen daarin heeft echter mogelijk ook met iets anders te maken. Wellicht zijn de omstandigheden van de gehele groep Turkse en Marokkaanse ouders en hun kinderen dermate ongunstig dat een mogelijk nadelig effect van huwelijksmigratie daarbij ook niet meer veel uitmaakt.

Noten

- 1 Met dank aan twee beoordelaars van Pedagogische Studiën en A. van der Hoeven-Van Doornum voor hun suggesties ter verbetering van het artikel.
- 2 Opgemerkt moet worden dat de vragen in het gebruikte databestand (SPVA) over de beheersing van het Nederlands uitsluitend zijn gesteld aan de hoofden van huishoudens. Daarbij is allereerst gevraagd of zij in een gesprek wel eens moeite hebben met het Nederlands, en vervolgens bij degenen die op deze vraag bevestigend antwoorden of ze wel eens moeite hebben met het lezen van Nederlandse kranten, brieven en folders. Wat de mondelinge taalvaardigheid betreft, is geen onderscheid gemaakt naar begrijpen en spreken, en ten aanzien van de schriftelijke taalvaardigheid is het schrijven niet meegenomen.
- 3 Omdat er geen standaarddeviaties of samenvangscoefficienten worden vermeld, is het lastig de verschillen op hun waarde te interpreteren.
- 4 De dataverzameling van PRIMA wordt op ver-

zoek van het Ministerie van OCenW gefinancierd door het gebied Maatschappij- en Gedragwetenschappen (MaG) van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

- 5 Een mogelijk bezwaar tegen zelfbeoordelingen is dat deze beïnvloed kunnen zijn door de definitie die ouders geven van "Nederlands" en door hun beheersing van het Nederlands. Janssen-Van Dieten (1992) concludeert echter dat zelfbeoordelingsinstrumenten in de regel zeer consistent oordeelgedrag ontlokken (hoge betrouwbaarheid). De validiteit, in termen van concurrente criteriumvaliditeit, loopt uiteen. Correlaties tussen de 0.50 en 0.60 komen veel voor en hogere waarden zijn niet ongewoon. In haar onderzoek onder volwassen tweede-taalleerders trof Janssen-Van Dieten bovendien geen systematische verbanden aan tussen het oordeel en de achtergronden van de beoordelaars. Recentelijk hebben ook Hulsen (2000), Masgoret en Gardner (1999), en Van den Tillaart, Olde Monnikhof, Van den Berg, en Warmerdam (2000) in onderzoek naar respectievelijk Nederlandse immigranten in Nieuw-Zeeland, Spaanse migranten in Canada, en nieuwe etnische groepen in Nederland laten zien dat zelfbeoordelingen zeer sterk samenhangen met meer objectieve maten voor taalvaardigheid, zoals toetsen en beoordelingen door tweetalige interviewers.
- 6 Er is weliswaar voor de taalprestaties sprake van een klein interactie-effect voor *opleiding moeder*, maar dat ligt onder het door ons gehanteerde criterium van 0.10.
- 7 De samenhangen tussen bijvoorbeeld opleiding en prestaties zijn zeer laag, maar bedacht moet worden dat het hier om een substeekproef van Turken en Marokkanen gaat, waarbij de variatie beperkt is. Voor de totale steekproef variëren de samenhangen tussen 0.24 en 0.32.
- 8 Opgemerkt kan worden dat de categorieën in Tabel 4 in feite niet van hoog naar laag zijn geordend; ze zijn gecontamineerd met het geslacht van de ouder. Daarom zijn twee nieuwe variabelen geconstrueerd. De eerste indiceert het absolute verschil, dat wil zeggen los van het teken, in verblijfsduur tussen beide ouders, met vijf categorieën: 0, 5, 10, 15 en 20 jaar verschil. De tweede geeft aan wie van

beide ouders het langste in Nederland verblijft. Vervolgens zijn variantieanalyses uitgevoerd met de taal- en rekenprestaties. Daaruit volgt voor taal een maximale η van 0.05 en voor rekenen van 0.06. Ook blijkt er geen sprake te zijn van interacties van beide nieuwe variabelen met de prestaties.

Literatuur

- Boutachekourt, K., Franssen, B., Kasem, A., & Trouw, M. (2003). *Inburgering in het land van herkomst*. Amsterdam: Van de Bunt.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: WRR.
- Dittrich, B. (2003). Integratie eist extra regels partnerkeuze. *de Volkskrant*, 30 mei 2003.
- Driessen, G. (1994). Determinanten van de Nederlandse-taalprestaties van Turkse en Marokkaanse leerlingen in het voortgezet onderwijs. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 50(3), 87-98.
- Driessen, G. (2002). Maatschappelijke participatie van ouders en de cognitieve en niet-cognitieve onderwijspositie van hun kinderen. *Pedagogiek*, 22(4), 307-325.
- Driessen, G., Doesborgh, J., Ledoux, G., Veen, I. van der, & Vergeer, M. (2003). *Sociale integratie in het primair onderwijs. Een studie naar de relatie tussen de sociale, etnische, religieuze en cognitieve schoolcompositie en de cognitieve en niet-cognitieve positie van verschillende groepen leerlingen. Analyses bij het PRIMA-cohortonderzoek, derde meting*. Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO-Kohnstamm Instituut.
- Driessen, G., Langen, A. van, Portengen, R., & Vierke, H. (1998). *Basisonderwijs: Veldwerkverslag, leerlingegegevens en oudervragenlijsten. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek. Tweede meting 1996/97*. Nijmegen: ITS.
- Driessen, G., Langen, A. van, & Vierke, H. (2000). *Basisonderwijs: Veldwerkverslag, leerlingegegevens en oudervragenlijsten. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek. Derde meting 1998/99*. Nijmegen: ITS.
- Driessen, G., Langen, A. van, & Vierke, H. (2002).

Basisonderwijs: Veldwerkverslag, leerlinggegevens en oudervragenlijsten. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek. Vierde meting 2000/2001. Nijmegen: ITS.

Emmelot, Y., Schooten, E. van, Timman, Y., Verhallen, M., & Verhallen, S. (2001). *Nieuwe kansen voor taalonderwijs aan anderstaligen.* Den Haag: WRR.

Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland.* Den Haag: SCP.

Hulsen, M. (2000). *Language loss and language processing. Three generations of Dutch migrants in New Zealand.* Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen.

Janssen-Van Dielen, A.-M. (1992). *Zelfbeoordeling en tweede-taalleren. Een empirisch onderzoek naar zelfbeoordeling bij volwassen leerders van het Nederlands.* Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen.

Kabinet-CDA/LPF/VVD (2002). *Werken aan vertrouwen, een kwestie van aanpakken. Strategisch akkoord voor kabinet CDA, LPF, VVD. 3 juli 2002.*

Kabinet-CDA/VVD/D66 (2003). *Meedoen meer werk minder regels. Hoofdlijnenakkoord voor het kabinet CDA, VVD, D66. 16 mei 2003.*

Kuyk, J. van (1992). *Ordenen. Handleiding.* Arnhem: Cito.

Masgoret, A.-M., & Gardner, R. (1999). A causal model of Spanish immigrant adaptation in Canada. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 20(3), 216-236.

Smit, F., & Driessen, G. (2002). *Allochtone ouders en de pedagogische functie van de basisschool.* Nijmegen: ITS.

Tabachnick, B., & Fidell, L. (2001). *Using multivariate statistics.* Boston: Allyn and Bacon.

Tillaart, H. van den, Olde Monnikhof, M., Berg, S. van den, & Warmerdam, J. (2000). *Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam.* Nijmegen: ITS.

Tweede Kamer (2003). *Rapportage integratiebeleid etnische minderheden 2003. Vergaderjaar 2003-2004, 29 203, nrs. 1 en 2.* 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.

Verhoeven, L. (1993). *Begrippentoets. Handleiding.* Arnhem: Cito.

Verhoeven, L., & Narain, G. (1996). Ontwikkeling van tweetaligheid bij allochtone kleuters. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 21(1), 54-80.

WRR (2001). *Nederland als immigratiesamenleving.* Den Haag: Sdu Uitgevers.

Manuscript aanvaard: 28 maart 2004

Auteur

Geert Driessen is als onderwijskundig onderzoeker op het terrein van onderwijs en maatschappelijke kansen verbonden aan het ITS van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Correspondentieadres: ITS, G. Driessen, Postbus 9048, 6500 KJ Nijmegen, e-mail: g.driessen@its.kun.nl

Abstract

Marriage migration and educational opportunities. Length of residence in the Netherlands of Turkish and Moroccan parents and language and math proficiency of their children

Three quarters of the Turkish and Moroccan youth living in the Netherlands marry a partner directly from Turkey or Morocco. The Dutch government is worried about this phenomenon, because it is expected that by marriage migration the integration process is seriously hindered. It fears not only negative consequences for the integration of the partners who do not speak Dutch and are not acquainted with the Dutch society but also, as a result of this, for their children's opportunities in education and society. In this article the latter preposition was examined using data from the PRIMA cohort study. The sample included 3100 Turkish and Moroccan kindergarten students (six year olds) and their parents. The difference in length of residence of fathers and mothers is taken as an indicator of marriage migration. The results show no relation between differences in length of residence of the fathers and mothers and language and math proficiency of their children. Implications of this finding are discussed.